

**ΑΙ ΑΠΟ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΤΡΟΦΩΝ
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑΙ ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΕΙΣ
ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΑΥΤΩΝ**

**ΥΠΟ ΑΧΙΛΛΕΩΣ Θ. ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ
ΙΑΤΡΟΥ**

Εἶναι γνωστὸν καὶ κοινῶς παραδεδεγμένον ὅτι αἱ κατὰ τὸ ἔτος διάφοροι νηστεῖαι, ἐπεβλήθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τύπον θρησκευτικῶν διατάξεων, ἔνεκα λόγων ὑγιεινῶν. Τοιαύτη εἶναι ἡ κοινὴ γνώμη, καὶ εἰς τοὺς ἐρωτῶντας, τίς ὁ σκοπὸς τῆς νηστείας, αὕτη εἶναι ἡ προχειροτέρα ἄμα καὶ ἱκανοποιητικὴ ἀπάντησις.

Ἄλλ' ἄραγε αἱ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐπιβληθεῖσαι νηστεῖαι εἶχον πράγματι ὡς ἀρχὴν λόγους ἀπορρέοντας ἐκ τῆς ὑγιεινῆς, ὅπως πράττει σήμερον ἡ ἱατρικὴ, ἢ ἀλλαχοῦ που πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν καταγωγὴν τῆς;

Πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἀληθοῦς καταγωγῆς καὶ ἐξελίξεως τῶν θρησκευτικῶν τούτων νηστειῶν, καθ' ἃς ἀπαγορεύεται ἡ χρῆσις ὠρισμένων τινῶν τροφῶν, πρέπει νὰ ἀναδράμωμεν εἰς τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα τῶν ἀρχαιοτάτων λαῶν, ἐκ παραλλήλου δὲ νὰ μελετήσωμεν τὸν βίον τῶν συγχρόνων ἀγρίων λαῶν. Ἀκριβῶς δὲ ἡ Ἐπιστήμη τῶν Θρησκειῶν καὶ ἡ ἐθνογραφία, ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, μᾶς παρέχουσι τὰς πολυτιμωτέρας καὶ περιεργοτέρας τῶν πληροφοριῶν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ εἰσελθῶμεν εἰς τὸ κύριον ἡμῶν θέμα, ἀνάγκη νὰ εἰπώμεν τινὰ διὰ δύο λέξεις, τὰς ὁποίας πολλάκις θὰ συναντήσωμεν κατωτέρω. Αἱ λέξεις αὗται εἶναι: totem, ἔξ οὗ καὶ τοτεμισμὸς καὶ ταμπού.

Ἡ λέξις τοτέμ, εἶναι Ἰνδικῆς καταγωγῆς, σημαίνει δὲ ἓνα ζῷον, σπανιώτερον ἓνα φυτόν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἄψυχον πρᾶγμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπονέμεται θεία τιμὴ καὶ λατρεῖα ὑπὸ ἀγρίων τινῶν φυλῶν, ἰδίως τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, τὸ ὁποῖον θεωροῦσιν ὡς πρόγονον αὐτῶν. Μάλιστα τὰ μέλη ἐκάστης φυλῆς φέρουσι συνήθως καὶ τὸ ὄνομα τῶν τοτέμ αὐτῶν. Παραδέχονται δὲ ὅτι πάντες κατάγονται ἐκ τοῦ αὐτοῦ προγόνου θηριομόρφου (ἔχοντος μορφήν ζῴου) ἢ φυτομόρφου (ἔχοντος μορφήν φυτοῦ).

Ἡ ἄλλη λέξις, καὶ αὕτη Πολυνησιακῆς καταγωγῆς, εἶναι ἡ λέξις, ταμπού, στενώτατα συνδεδεμένη μὲ τὴν λέξιν τοτέμ, καὶ σημαίνει θρησκευτικὸν θεσμόν, κατὰ τὸν ὁποῖον πρόσωπόν τι ἢ πρᾶγμα θεωρεῖται ἱερὸν καὶ συνεπῶς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τὸ βλάβῃ τις ἢ νὰ τὸ μεταχειρισθῇ πρὸς ὠφέλειάν του, καθ' ὅσον πιστεύεται ὅτι ἔχει μεγάλην καὶ τρομερὰν θρησκευτικὴν καὶ μαγικὴν δύναμιν.

Κατ' ἀνάγκην τὸ τοτέμ φυλῆς τινος εἶναι καὶ ταμπού, δηλαδὴ κατὰ τοὺς θεσμοὺς τούτους δὲν ἐπιτρέπεται κατ' οὐδένα λόγον νὰ βλάβῃ τις αὐτό.

πολὺ δὲ περισσότερον νὰ τὸ φρονέσῃ καὶ νὰ φάγῃ τὸ κρέας του, πλὴν εἰδικῶν τινῶν καὶ ὅλως ἐξαιρετικῶν περιπτώσεων. Ἄλλως ἀναμένει τὸν παραβάτην μεγάλη συμφορὰ: τύφλωσις, θάνατος κλπ.

Τὸ δένδρον π. χ. τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης,¹ τοῦ ὁποίου τοὺς καρποὺς ἀπηγόρευσεν ὁ Θεὸς ἐπὶ ποινῇ θανάτου, εἶναι ἓνας ταμπού.

Ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ νομοθεσίᾳ, ἦτο ἀπηγορευμένον ἐπὶ ποινῇ θανάτου ἡ προφορὰ τοῦ ἱεροῦ ὀνόματος τοῦ Ὑψίστου. Καὶ τοῦτο εἶναι ἓνα ταμπού.

Ἡ Κιβωτὸς τῆς Διαθήκης, ἦτο ἐπίσης ἓνα ταμπού, τὴν ὁποίαν δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ ἐγγίσῃ κανεὶς, πλὴν τῶν μελῶν τῆς προνομιούχου οἰκογενείας. Ὅταν ὁ Δαβὶδ, ἠθέλῃσεν νὰ μεταφέρει αὐτὴν εἰς Ἱερουσαλὴμ, τὴν ἐπεβίβασεν ἐπὶ ἀμάξης συρομένης ὑπὸ βοῶν. Κατὰ τὴν πορείαν, ἔνεκα ὀλισθήματος τῶν βοῶν, παρ' ὀλίγον νὰ πέσῃ ἡ Κιβωτὸς, ἂν μὴ τις ἐκ τῶν παρακολουθούντων Ὅζα καλούμενος, δὲν συνεκράτει αὐτήν. Τοῦτο ὅμως ἦτο ἀσέβεια ἐκ μέρους του καὶ ὁ Θεὸς "ἐθυμώθη τῇ ὀργῇ, καὶ ἔτασεν αὐτὸν ἐκεῖ, καὶ ἀπέθανεν ἐκεῖ παρὰ τὴν Κιβωτὸν τοῦ κυρίου ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ".² Ἡ τιμωρία ἐπῆλθεν ἅμεσος, διότι παραβιάσθη τὸ ταμπού.

Ἡ καταγωγὴ ἐνὸς τοιούτου θεσμοῦ, δὲν στηρίζεται βεβαίως ἐπὶ τοῦ λογικοῦ, οὔτε ἐπιβάλλεται ὑπὸ τῶν κοινωνικῶν νόμων. Ἐν τούτοις ὁ παραβάτης τῆς ὀφειλομένης εὐλαβείας καὶ σεβασμοῦ πρὸς τὸ ταμπού, δένδρον, ζῶον ἢ ἄψυχον, τιμωρεῖται διὰ μεγάλης συμφορᾶς ὅπως ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὕα, ὅπως ὁ Ὅζα, οἱ ὁποῖοι εἶχον τὴν ἀπερισκεψίαν νὰ παραβῶσι τὸν πρὸς αὐτὰ ὀφειλόμενον σεβασμόν.

Δὲν θὰ ἐπιμείνωμεν πολὺ ἐπὶ τῆς καταγωγῆς ἐνὸς τοιούτου θεσμοῦ, ὅστις ὅπως ὁ ψυχισμὸς (animismus)³ προῆλθεν ἐκ μιᾶς ὑπερτροφίας τοῦ κοινωνικοῦ ἐνστίκτου καὶ ἐκ τῆς παγκοσμίως διαδεδομένης πεποιθήσεως τῆς κοινῆς καταγωγῆς καὶ ἀδελφότητος ἐνούσης πάντα τὰ ὄντα τῆς Φύσεως: ἀνθρώπους ζῶα καὶ φυτά.

Τὰ διάφορα ταμπού, παρατηροῦνται ὅχι μόνον εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς, ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι καὶ ἀνάλογον ὑπάρχει καὶ εἰς τὰ ζῶα. Τὰ ἀνώτερα π. χ. ζῶα, διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν μόνον περὶ αὐτῶν, ὑπεύχουν καὶ αὐτὰ εἰς ἓνα θεσμόν ἀνάλογον, διότι ἐκτὸς ἐξαιρέσεών τινῶν οὔτε τὰ μικρὰ τῶν τρώγουν, οὔτε καὶ ἀναμεταξύ των τρώγονται. Δὲν ὑπάρχει εἶδος θηλαστικῶν, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ὑπεύχῃ εἰς τὸν θεσμόν τοῦτον, καὶ οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ. Διότι ἐὰν ὑπῆρχον ζῶα ἐστερημένα τοῦ θεσμοῦ τούτου τοῦ αἵματος, θὰ ἀλληλοετρώγοντο καὶ θὰ ἐξηφανίζοντο, χωρὶς νὰ δυνηθοῦν νὰ ἀποτελέσουν ἓνα εἶδος, καὶ συνεπῶς νὰ διαιωνίσουν αὐτό. Ἡ δὲ ἐπιλο-

1) Γενέσεως κεφ. Γ.

2) Βασιλειῶν Δευτέρα, κεφ. VI, 3—8.

3) Φιλοσοφικὸν σύστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ πρώτη αἰτία τῶν ζωϊκῶν καὶ πνευματικῶν γεγονότων. Ἰδρυτὴς αὐτοῦ εἶναι ὁ γερμανὸς ἱατρὸς Γεώργιος Stahl (1660—1734).

γὴ ἐγένετο πρὸς ὄφελος τῶν ζώων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἀπειλούμενα ὑπὸ ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, δὲν εἶχον τοῦλάχιστον τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, τὸ ἀλληλοφάγωμα.

Μάλιστα ἐν τῇ πρωτογόνῳ ἡ ἀγρία καταστάσει τοῦ ἀνθρώπου, ὁ θεσμὸς τοῦ αἵματος φαίνεται ὀλιγώτερον γενικὸς παρὰ εἰς τινὰ ζῶα. Ὁ Ῥωμαῖος κωμικὸς ποιητὴς Πλοῦτος (250—184 π. Χ.) εἶπε μίαν ἀλήθειαν: Homo homini iurus. Ἦτοι: Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνας λύκος γιὰ τὸν ἄνθρωπον. Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ ἄνθρωπος κάμει μεγάλο κακὸ εἰς τὸν ἄνθρωπον, φράσιν τὴν ὁποίαν οἱ Ἀγγλοὶ φιλόσοφοι Βάκων καὶ Hobbes, κατέστησαν περιώνυμον.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ὅ,τι ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς μελέτης τῶν συγχρόνων ἀγρίων, δὲν ἰσχύει a priori καὶ διὰ τὸν πρωτόγονον ἄνθρωπον. Ἄλλως τε παρατηρήθησαν λαοί. ὅπως λ. χ. οἱ Ἑσκιμῶι, οἱ ὁποῖοι δὲν εἰξεύρουν τί σημαίνει πόλεμος, καὶ δὲν ἔχουν εἰς τὴν γλῶσσαν των λέξιν σημαίνουσαν τὴν μάστιγα ταύτην τῆς ἀνθρωπότητος.¹ Εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ πρωτόγονοι ἄνθρωποι οὔτε ἐφόνευσαν οὔτε ἔτρωγον ἀλλήλους. Τὸ αὐτὸ εἶναι βέβαιον καὶ διὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους τῶν ἀπομεμακρυσμένων προγόνων μας, ὅτι δηλαδὴ ὁ θεσμὸς τοῦ αἵματος, ἐκδηλοῦται μετὰ μοναδικῆς ἐντάσεως εἰς μερικὰς ομάδας, συνδεομένας ἀναμεταξύ των διὰ τῶν δεσμῶν κοινῆς καταγωγῆς, ἀληθοῦς ἢ ὑποθετικῆς, οἰκογενείας, πατριᾶς, φυλάς, λαοῦς.

Ὁ φόνος καὶ ἀκούσιος ἀκόμη μέλους οἰκογενείας ἢ πατριᾶς τινος, ἐθεωρεῖτο θανάσιμον ἔγκλημα, ἔχον ἀνάγκην ἐξαγνισμοῦ. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο πρέπει νὰ νοηθῇ καὶ ἡ ἐντολὴ τοῦ Δεκαλόγου: “Οὐ φονεύσεις,,. Δηλαδή: δὲν θὰ φονεύσης ἄνθρωπον τῆς φυλῆς ἢ τῆς πατριᾶς σου. Ἡ ἐρμηνεία δὲ αὕτη εἶναι καὶ ἡ ὀρθότερα ἴσως, καθ’ ὅσον ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ἀναγινώσκουμεν πλῆθος τρομερῶν σφαγῶν ἀλλοεθνῶν, κατ’ ἐντολὴν αὐτοῦ τοῦ Ὑψίστου.²

Τοιοιτοτρόπως ὁ θεσμὸς τοῦ ταμπού, τὸ ἀντίρροπον τοῦτο ἐμπόδιον τῶν καταστρεπτικῶν καὶ αἱματηρῶν ὀρέξεων, ἀποτελεῖ μίαν κληρονομίαν, μεταδοθεῖσαν διὰ τοῦ ζῶου εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Καὶ δὲν εἶναι μόνον τοῦτο.

Τὸ ζῶον ἐφ’ ὅσον δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν, δὲν διακρίνει τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα ἐκ τοῦ ὅτι ἔχουν ἢ δὲν ἔχουν θέλησιν. Οἱ φίλοι τῶν κυνῶν εἶναι σύμφωνοι εἰς τοῦτο. Δυστυχῶς ὅμως τὰ ζῶα δὲν μᾶς ἐμπιστεύονται, ἡμεῖς δὲ κακῶς γνωρίζομεν τὴν ψυχολογίαν αὐτῶν. Τὸ ἴδιον ὅμως δὲν συμβαίνει διὰ τὰ παιδιὰ καὶ τοὺς ἀγρίους. Ἐὰν δὲ εἰς ὅλους δὲν ἐδόθη εὐκαιρία νὰ μελετήσωμεν τοὺς ἀγρίους, ἔχομεν ἐν τούτοις πλησίον μας τὸ ἰ-

1) Salomon Reinach, Orpheus, σελ. 7.

2) Ἀριθμοί, κεφ. XXXI, 7. «Καὶ παρετάξαντο ἐπὶ Μαδιάν, καθὰ ἐνετείλατο Κύριος τῷ Μωϋσῇ. Καὶ ἀπέκτειναν πᾶν ἄρσενικόν...»

15. Καὶ ὁ Μωϋσῆς λέγει: «... ἵνα τί ἐξωγρήσατε πᾶν θῆλυ;»

17. «Καὶ νῦν ἀποκτείνετε πᾶν ἄρσενικόν ἐν πάσῃ τῇ ἀπικρίᾳ, πᾶσαν γυναῖκα ἣτις ἔγνω κοίτην ἄρσενος ἀποκτείνετε...»

σοδύναμον αὐτῶν. Δυνάμεθα δὲ νὰ διαβεβαιώσωμεν ὅτι τὸ παιδί καὶ ὁ ἄγριος εἶναι ψυχισταί, δηλαδή ὅτι προικίζουν τὰ περικυκλοῦντα αὐτοὺς ἀντικείμενα μὲ θέλησιν, μὲ ζωὴν καὶ αἰσθήματα ὅμοια πρὸς τὰ ἰδικά των. Τὰ παραδείγματα τῆς τοιαύτης ψυχιστικῆς τάσεως εἶναι ἄπειρα. Ἀρκεῖ νὰ ἀναμνησιθῶμεν τὴν παιδικὴν μας ἡλικίαν.

Ὁ ψυχισμὸς εἶναι τόσον φυσικὸς εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ τόσον δύσκολον νὰ τὸν ἐκριζώσῃ τις ὥστε ἀφῆκε βαθύτατα ἵχνη εἰς τὴν γλῶσσαν ὅλων τῶν λαῶν, μάλιστα δὲ εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν κατ' ἐπίφασιν πολιτισμένων.

Αἱ προσωποποιήσεις τῆς ποιήσεως δὲν εἶναι ἄλλο τι παρὰ μία ἐπιβίωσις (survivance) τοῦ ψυχισμοῦ. Ὁ δὲ πεπολιτισμένος ἄνθρωπος τόσον περισσότερον εὐχαριστεῖται εἰς αὐτάς, ὅσον αὐταὶ τοῦ ὑπενθυμίζουν τὰς γλυκυτέρας, τὰς παλαιότερας τῶν φαντασιοκοπιῶν του.

Ἄς ἐνθυμηθῶμεν τοὺς στίχους τῆς Λίμνης τοῦ Λαμαρτίνου, ὅπου ὁ ποιητὴς ἀναφωνεῖ :

O lac, l'année a peine a fini sa carrière....

Regarde, je viens seul m'asseoir sur cette pierre,
où tu la vis s'asseoir!

Κύτταξε, λίμνη, κύτταξε! Δὲν ἔκλεισ' ἓνας χρόνος
πῶπαιζε μὲ τὸ κῆμά σου χαρούμενη τρελλή,
καὶ τώρα, τώρα ὁ δύστηνος κάθουμαι, λίμνη, μόνος
στὴν πέτρα ἐδ' ὅπου πάντοτε μᾶς ἔβλεπες μαζί.

(Μετάφρ. Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου).

Ὁ χρόνος εἶναι μιὰ ἄμαξα ποὺ τρέχει εἰς τὸν οὐρανόν, ἢ μᾶλλον ὁ ὁδηγὸς τῆς ἀμάξης. Ἡ λίμνη εἶδε νὰ κάθηται κοντά της ἡ ἀγαπημένη τοῦ Λαμαρτίνου καὶ ὁ ποιητὴς ἀπευθύνεται εἰς αὐτὴν καὶ τὴν παρακαλεῖ νὰ προσέξῃ.

Υπάρχει μεγάλη διαφορὰ πνευματικῆς καταστάσεως μεταξὺ τῶν στίχων τούτων τοῦ Λαμαρτίνου καὶ τῆς ἀπαντήσεως ποὺ δίνει ὁ Ἐρυθρόδεσμος, ὅταν τὸν ἐρωτοῦν :

“Διατί τρέχει τὸ νερὸ τοῦ ποταμοῦ;” Κι' ἐκεῖνος, ἀπαντᾷ:
“Εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ νεροῦ ποῦ φεύγει.”

Αἱ ἀπαγορεύσεις ἀπὸ τῶν διαφόρων τροφῶν, ἀνάγονται, ὥς θέλομεν ἰδεῖ, εἰς τὰ διάφορα τοτέμ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καταδεικνύει καὶ τὴν μεγάλην ποικιλίαν αὐτῶν. Ὁ κάπρος π. χ. ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, φαίνεται κατέχων τὴν πρώτην θέσιν. Πράγματι δὲ βλέπομεν αὐτὸν τιμώμενον παρὰ τῶν Γαλατῶν, τῶν κατοίκων τοῦ Πόντου, τῶν Κρητῶν, τῶν Φοινίκων, τῶν Λιβύων, τῶν Αἰθιοπῶν, τῶν Ἀράβων, τῶν Σκυθῶν καὶ ἄλλων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔτρωγον τὸ κρέας αὐτοῦ εἴτε ἡμέρου εἴτε ἁγρίου.

Παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ὁ χοῖρος κατέχει τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν θρησκευτικῶν ταμπού, κατόπιν τῶν πνιγέντων ζώων, ἐπίσης τῶν μονονύχων

καὶ μὴ μυρηκαστικῶν τετραπόδων. Παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς τὰ σαρκοφάγα ζῷα καὶ οἱ ἄνευ πτερυγίων καὶ λεπίων ἰχθῦς.

Ἔνεκα λοιπὸν σεβασμοῦ καὶ εὐλαβείας δὲν τρώγουσι τὸ κρέας τῶν ζῶων τούτων, καὶ οὐχὶ ἔνεκα λόγων ὑγιεινῆς ἢ τοῦλάχιστον ἐκ φόβου καθαρῶς θρησκευτικοῦ, καθ' ὅσον ἐπίστευον ὅτι διάφοροι νόσοι καὶ συμφοραὶ ἀνέμενον τὸν τολμῶντα νὰ κακοποιήσῃ τὸ τοτέμ αὐτῶν. Εἶναι ἄλλως τε γνωστὸν ὅτι οἱ λαοὶ τῆς ἀρχαιότητος ἀπέδιδον τὰς νόσους εἰς τοὺς Θεοὺς, οἱ ὅποιοι ἔστελλον αὐτὰς εἰς τοὺς ἀνθρώπους, εἴτε πρὸς τιμωρίαν εἴτε πρὸς ἐκδίκησιν.

Ὁ Ἀπόλλων εἶναι ἐκεῖνος ὅστις, ὅπως λέγει ὁ Ὅμηρος, ὀργισθεὶς κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐξαπέστειλε νόσον κακὴν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων:

Νοῦσον ἀνὰ στρατὸν ὥρσε κακὴν, ὀλέκοντο δὲ λαοί.

(Ἰλιάδ. Α, 10).

Καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀπαφύγῃ κανεὶς τὴν νόσον ποὺ στέλλει ὁ Ζεὺς:

Νοῦσον γ' οὕπως ἔστι Διὸς μεγάλου ἀλέασθαι.

(Ὀδυσ. Γ, 411),

Καὶ σήμερον ἀκόμη ὑπάρχουσι πολλοὶ ἄγριοι λαοί, πιστεύοντες ὅτι αἱ νόσοι ὀφείλονται εἰς τὰ κακὰ πνεύματα, τοὺς δαίμονας. Οἱ Dayaks π. χ. φυλὴ τις τῆς Κεντρικῆς Βορνέου, πιστεύουσιν ὅτι τὰς ἀσθενείας προκαλοῦσι τὰ πνεύματα δι' ἀοράτων κτυπημάτων. Οἱ Aitrouaks, καλοῦσι τὸν πόνον “βέλος τοῦ κακοῦ πνεύματος.” Οἱ Βερμανοὶ πιστεύουσιν ὅτι ὁ δαίμων τοῦ πυρετοῦ ἐνεδρεύει εἰς τὰς λόχμας. Ἄλλαι πάλιν φυλαὶ ἀποδίδουν τὰς νόσους εἰς τὰ πνεύματα τῶν ἀποθανόντων καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

Οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι εἶχον ἀρκετὰ τοτέμ. Ὁ Διόδωρος Σικελιώτης¹ μᾶς παρέχει ἀρκετὰς πληροφορίες. “Σέβονται γὰρ ἔνια τῶν ζῶων Αἰγύπτιοι καθ' ὑπερβολήν, οὐ ζῶντα μόνον, ἀλλὰ καὶ τελευτήσαντα, οἷον τοὺς τε αἰλούρους καὶ τοὺς ἰχνεύμονας καὶ κύνας, ἔτι δὲ ἱέρακας καὶ τὰς καλουμένας παρ' αὐτῶν ἱβείας. Πρὸς δὲ τούτοις, τοὺς τε λύκους καὶ τοὺς κροκοδείλους καὶ ἑτέρα τοιαῦτα πλείω...,”

Καὶ ὅχι μόνον ζῶντα σέβονται αὐτά, ἀλλ' “ὅταν ἀποθάνῃ τι τῶν εἰρημένων, συνδόνι κατακαλύψαντες μετ' οἰμωγῆς τὰ στήθη καταπληξάμενοι φέρουσιν εἰς τὰς ταριχείας... ἔπειτα θάπτουσιν ἐν ἱεραῖς θήκαις...,”

Ὁ φονεὺν ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως ζῶόν τι ἐκ τούτων, κατεδικάζετο εἰς θάνατον. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ πρὸς τὰ ζῷα ταῦτα λατρεία, ὥστε οὐδὲν ἴσχυεν ὅπως σῶσῃ τὸν φονέα ἀπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ πλήθους. Διηγεῖται μάλιστα ὁ ἴδιος συγγραφεὺς καὶ ἐπεισόδιόν τι, τοῦ ὁποίου ἐγένετο αὐτόπτης μάρτυς. Ῥωμαῖός τις ἐφόνευσεν ἀκουσίως αἰλουρόν τινα. “Οὔτε οἱ πεμφθέντες ὑπὸ τοῦ βασιλέως (Πτολεμαίου) ἐπὶ τὴν παραίτησιν, οὔτε ὁ κοινὸς ἀπὸ τῆς Ῥώμης φόβος ἴσχυεν ἐξελεσθαι τῆς τιμωρίας τὸν ἄνθρωπον, καίπερ ἀκουσίως τοῦτο πεπραχότα...,”

1) Διόδωρος Σικελιώτης, Βιβλ. Α, 83.

Ἐν καιρῷ λιμοῦ, ἐπισυμβάντος ποτέ, ἑξακολουθεῖ ὁ Λιόδωρος Σικελιώτης, ἐσημειώθησαν καὶ κροῦσματα ἀνθρωποφαγίας, οὐδὲν ὅμως τῶν ζώων τούτων ἔπαθε κακόν τι.

Ἄν ποτε ἀπέθνησκε κύων ἐν τινι οἰκίᾳ, πάντες οἱ τῆς οἰκίας ἐκείνης «ξυρῶνται ὅλον τὸ σῶμα», καὶ πενθοῦσιν. Ἐν γένει δὲ πᾶν πράττουσιν ἵνα διατρέψωσιν αὐτὰ πλουσιώτατα, ἀποθανόντα δὲ θάπτουσιν αὐτὰ μετὰ τῆς αὐτῆς τιμῆς, ἴσως δὲ καὶ μεγαλυτέρας, μεθ' ἧς θὰ ἐκίδεον προσφιλῇ ὑπαρξιν.

Ὅταν ἐπὶ τῆς βασιλείας Πτολεμαίου τοῦ Λάγου, ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἀπέθανεν ἐν Μέμφιδι ἐκ γήρατος ὁ ἱερὸς ταῦρος Ἄπις, ἐδαπανήθησαν μυθώδη ποσὰ καταβαλόντος καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως 50 τάλαντα ἀργύρου, ἐκ τοῦ ἰδιαίτερου ταμείου του. Καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἀκόμη τοῦ Διοδώρου Σικελιώτου (Α΄ π. Χ. αἰών) συγχρόνου τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Αὐγούστου, ὑπῆρχον οἱ δαπανῶντες διὰ τὴν ταφήν αὐτῶν ὅχι ὀλιγώτερα τῶν ἑκατὸν ταλάντων.¹

Ὁ πρὸς ὠρισμένα ζῶα σεβασμὸς καὶ ἡ λατρεία ἦτο διαδεδομένη καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα. Ἀναφέρομεν τὴν χῆνα, τὴν ὄρνιθα καὶ τὸν λαγῶν παρὰ τοῖς Κέλταις τῆς Βρεττανίας,² τοὺς ἰχθύς ἐν Συρίᾳ.³

Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι ἀνευρίσκομεν ἐπίσης πλῆθος ταμπού, τρεφομένων καὶ διαιτωμένων περὶ τοὺς ναοὺς. Ἐν Ἀπολλωνίᾳ τῆς Ἡπείρου π. χ. τὰ πρόβατα ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς τὸν Ἥλιον, ἐν Κυζίκῳ οἱ μύσχοι εἰς τὴν Περσεφόνην, ἐν Ἀμαξιτῷ τῆς Τρωάδος⁴ οἱ μῦς εἰς τὸν Ἀπόλλωνα. Ἀναφέρομεν τοὺς βοῦς καὶ τοὺς ἵππους ἐν Ἱεραπόλει τῆς Συρίας, τέλος τὰς περιφήμους χῆνας τοῦ Καπιτωλίου, ἀφιερωμένας εἰς τὴν Ἥραν.

Ἐκ τῶν συγχρόνων ἀναφέρομεν τοὺς Ἀῖνῶ τῆς Ἰαπωνίας, ἔχοντες ὡς ταμποὺ τὴν ἄρκτον, περὶ τῶν ὁποίων μάλιστα ἀναφέρεται ὅτι αἱ γυναῖκες θηλάζουν ἐνίοτε τὰ μικρὰ τῆς ἄρκτου. Τοὺς Σαμόας, σεβομένους τὸν ἔγγελλυν καὶ τὴν καραβίδα, τοὺς Καλλάγκας τῆς Ἰάβας λατρεύοντας τὸν κύνα, τοὺς Μοφηῖς τοῦ Ἀριζόνα, ἔχοντας ὡς τοτέμ τὸν ἀετόν.

Ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κόσμῳ, τὸ ἀρχικὸν τοτέμ ἔχει ἐξευγενισθῇ, ἔχει μεταμορφωθῇ. Τὸ ζῶον ἢ τὸ φυτόν, ἄλλοτε τοτέμ, ἀποβαίνει σὺν τῷ χρόνῳ αὐτὸ τὸ σύμβολον, ὃ σύντροφος τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἐπίσης ὁ ἐχθρὸς ἢ τὸ θυμὰ του. Μάλιστα μυθολόγοι τινὲς χωροῦσι καὶ ἔτι πλέον. Οὕτω π. χ. κατὰ τὸν Salomon Reinach,⁵ ὁ Ζεὺς ἀρχικῶς ἦτο ἀετός, ἡ Ἀθηνᾶ γλαῦξ, ἡ Ἀρτε-

1) Διοδώρου Σικελιώτου, Α, 84.

2) Καῖσαρ, De Bello Gallico, βιβλ. IV, 12. «Leporem et Gallinam et anserem guotare fas non putant. Haec tamen alunt animi voluptatisque causa».

3) Ξενοφώντος, Κύρου Ἀνάβασις, βιβλ. Α, IV, 9 «... ἐπὶ τὸν Χάλον ποταμόν... πλήρη δι' ἰχθύων μεγάλων καὶ πραέων, οὓς οἱ Σύροι θεοὺς ἐνόμιζον καὶ ἀδικεῖν οὐκ εἶων».

4) Αἰλιανοῦ, Ἱστορ. Ζῴων, Βιβλ. X, 11, 15.

5) Salomon, Reinach, Orpheus, σελ. 119 καὶ ἐξῆς.

μις ἔλαφος, ὁ Ποσειδῶν δελφίν, ἡ Ἀφροδίτη περιστερὰ κ.τ.λ. ὅπως παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις ὁ Ὅσιρις ἀρχικῶς ἦτο ταῦρος.

Ὅταν ἡ Ἑλληνικὴ μυθολογία ἀναφέρει ὅτι ὁ Ζεὺς μετεμορφώθη εἰς αἶ-
τὸν ἢ κύκνον, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τὸν μῦθον καὶ ἀντιστρόφως διὰ νὰ τὸν
ἐννοήσωμεν καλλίτερον. Ὁ αἶετος—θεὸς καὶ ὁ θεὸς—κύκνος, παρεχώρησαν
τὴν θέσιν των εἰς τὸν Δία, ὅταν οἱ θεοὶ τῶν Ἑλλήνων ἐλατρεύοντο ὑπὸ μορ-
φὴν ἀνθρώπου. Ἀλλὰ τὰ ἱερὰ ζῶα ἔμειναν τὰ ἐμβλήματα ἢ οἱ σύντροφοι
τῶν Θεῶν οἱ ὁποῖοι ἐνίστε ὑποκρύπτονται ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ζώου. Αἱ
μεταμορφώσεις αὐτῶν, εἶναι ἀπλῶς ἐπιστροφή εἰς τὴν ἀρχικὴν των κατάστασιν.

Οὕτω κατὰ τὴν μυθολογίαν ὁ Ζεὺς μετεμορφώθη εἰς κύκνον ἵνα κατα-
κτήσῃ τὴν Λήδαν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι εἰς ἀρχαιοτάτην ἐποχὴν μία Ἑλλη-
νικὴ φυλὴ εἶχεν ὡς θεὸν τὸν ἱερὸν κύκνον, καὶ ἐπίστευον ὅτι ὁ κύκνος οὗ-
τος ἦτο εὐπρόσιτος παρὰ τοῖς θνητοῖς. Ἀργότερον ὁ κύκνος ἀντικατεστή-
θη ὑπὸ ἐνὸς Θεοῦ μὲ μορφήν ἀνθρώπου, καὶ οὗτος ἦτο ὁ Ζεὺς. Ὁ μῦθος
ὁμῶς δὲν ἐλησμονήθη καὶ ἐφαντάσθησαν ὅτι ὁ Ζεὺς μετεμορφώθη εἰς κύ-
κνον διὰ νὰ γεννήσῃ τὴν Ἑλένην καὶ τοὺς Διοσκόρους: Καστορα καὶ Πο-
λυδεύκη, τέκνα τοῦ Θεοῦ κύκνου καὶ τῆς Λήδας.

Ὁ Ὅρφεὺς ἦτο ἓνας παλαιὸς τοτεμικὸς θεὸς τῆς βορείου Ἑλλάδος, τοῦ
ὁποίου ὁ βίαιος θάνατος καὶ ἡ ἀνάστασις εἶναι ἄρθρα πίστεως μιᾶς ἀλλη-
γορικῆς λατρείας. Ἀρχικῶς ἦτο ἀλώπηξ, διαμελισθεῖσα ὑπὸ τῶν γυναικῶν
τῆς φυλῆς τῆς ἀλώπεκος. Αἱ γυναῖκες αὗται ἐκαλοῦντο κατὰ τὴν μυθολογί-
αν βασσάραι. Ἀλλ' ἡ λέξις βασσαρεύς, εἶναι ἐν τῶν παλαιῶν ὀνομάτων τῆς
ἀλώπεκος.

Ἐπίσης ὁ Ἀκταίων, ὁ ὑπὸ τῆς Ἀρτέμιδος μεταμορφωθείς εἰς ἔλαφον,
διότι ἐτόλμησε νὰ ἴδῃ αὐτὴν λουομένην καὶ ὑπὸ τῶν κυνῶν του κατασπα-
ραχθεὶς, ἀρχικῶς ἦτο ἔλαφος, τὴν ὁποίαν οἱ λάτραι αὐτῆς κατεσπάραξαν καὶ
ἔφαγον. Ἡ θρησκευτικὴ αὕτη χοῆσις ὠμοῦ κρέατος, ἐκαλεῖτο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ
Ἑλλάδι “ὠμοφαγία”.

Ὁ Ζαγραῖος εἶναι υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Περσεφώνης, ὅστις ἵνα ἀπο-
φύγῃ τοὺς Τιτᾶνας, τοὺς ὁποίους ἐξωθεῖ κατ' αὐτοῦ ἢ ζηλότυπος Ἦρα,
μεταμορφοῦται εἰς ταῦρον. Τοῦτο σημαίνει ὅτι οἱ λάτραι τοῦ ἱεροῦ ταύρου
Τιτᾶνες, φονεύουσι καὶ τρώγουσιν αὐτόν.

Ὁ Ἰππόλυτος κατὰ τὴν μυθολογίαν υἱὸς τοῦ Θησέως ἀποποιεῖται τὸν
ἔρωτα τῆς μητριᾶς του Φαίδρας καὶ ἀποθνήσκει ὑπὸ τῶν ἀφηνιασάντων ἱπ-
πων του, διότι ὁ πατήρ του ἀπατηθεὶς ὑπὸ τῆς Φαίδρας ἐπεκαλέσθη κατ'
αὐτοῦ τὴν θείαν τιμωρίαν. Ἀλλ' ἡ λέξις Ἰππόλυτος ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσ-
σῃ σημαίνει τὸν “ὑπὸ τῶν ἱππων κατασπαραχθέντα”. Ἀρχικῶς λοιπὸν καὶ
οὗτος ἦτο ἱερὸς ἵππος, τὸν ὁποῖον οἱ λάτραι του ἐφόνευσαν καὶ ἔφαγον.

Ὁ Προμηθεύς, ὡς γνωστόν, ἦτο εἷς τῶν Τιτάνων, ὅστις κλέψας τὸ ἱε-
ρὸν πῦρ ἀπὸ τοῦ Οὐρανοῦ, ἐδώρησεν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Ζεὺς τότε ἐκ-
δικούμενος τὸν αὐθάδη κλέπτην, ἐκαθήλωσεν ἐπὶ τινος βράχου, ὅπου αἰετὸς
τις κατέτρωγε τὰ σπλάγχνα του. Ἀλλ' ἐν τῷ ἀρχικῷ μύθῳ ὁ αἰετὸς εἶναι

τὸ πτηνόν, τὸ ὁποῖον ἵπταται μέχρι τοῦ ἡλίου, ἵνα φέρῃ τὸ πῦρ εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἐξ ἄλλου ὁ αἰτὸς δὲν προσβάλλεται ὑπὸ τοῦ κεραυνοῦ, καὶ μεταχειρίζονται αὐτὸν ὡς ἀλεξικέραυνον, καρφώνοντες αὐτὸν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν οἰκοδομημάτων. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ὄνομα “αἰτοί”, τὸ ὁποῖον σημαίνει τὰς μετώπας τῶν ναῶν. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ μῦθος τοῦ Προμηθέως, ὅστις ὡς ἑξῆς ἀπαντᾷ εἰς τὸν ἀφελῇ διάλογον: “Διατὶ καθηλώθη ἐπὶ τοῦ βράχου ὁ αἰτὸς οὗτος; Ἐτιμωρήθη διότι ἔκλεψε τὸ πῦρ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ.” Ἀρχικῶς λοιπὸν ὁ μῦθος σημαίνει τὴν τιμωρίαν τοῦ αἰτοῦ. Ὅταν ὁμοῦς ἀντικατεστήθῃ ὁ αἰτὸς—προμηθεὺς (ὄνομα τοῦ αἰτοῦ ὡς πτηνοῦ οἰωνοῦ) ὑπὸ τοῦ Τιτᾶνος Προμηθέως, ὁ αἰτὸς παρέμεινεν ἐν τῷ μύθῳ καὶ ἀπὸ θῦμα ἀπέβη δῆμιος.

Ὁ Φαέθων, εἶναι υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις ἐπιχειρήσας νὰ ὀδηγήσῃ τὸ ἄρμα τοῦ Ἥλιου, παρ’ ὀλίγον νὰ πυρπολήσῃ τὴν γῆν. Ὁ Ζεὺς τότε ἐκεραύνωσεν αὐτὸν καὶ τὸν κατεκρήμνησεν εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Ἀριδανοῦ ποταμοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ μῦθος οὗτος εἶναι ἀπήχησις παλαιᾶς θρησκευτικῆς συνηθείας, τῶν κατοίκων τῆς Ῥόδου, τῆς νήσου τοῦ Ἥλιου, καθ’ ἣν καθ’ ἑκάστον ἔτος κατεκρήμνιζεν ἀπὸ τινος βράχου εἰς τὴν θάλασσαν ἓνα λευκὸν ἵππον μετὰ τοῦ ἄρματος, “ὡς βοηθοὺς,” εἰς τὸν κουρασμένον Ἥλιον. Ἡ καθ’ ἑκάστον ἔτος κατακρήμνισις τοῦ ἵππου εἰς τὴν θάλασσαν, ἐξηγήθη διὰ τινος μύθου, δηλαδὴ ὑπὸ μιᾶς διηγήσεως ἐνὸς μοναδικοῦ γεγονότος, λαβόντος χώραν ἐν τῷ Οὐρανῷ καὶ τῷ χρόνῳ.

Ἐνίστε ἓνα ζῶον δύναται νὰ εἶναι ταῦτοχρόνως ἀφιερωμένον εἰς πολλοὺς Θεούς, ὅπως λ. χ. ὁ Λύκος εἰς τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸν Ἄρην, ὁ Ταῦρος εἰς τὸν Δία καὶ τὸν Διόνυσον καὶ οὕτω καθ’ ἑξῆς.

Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκόμη ὑπάρχουσιν ἄρκετὰ ταμπού, πολλοὶ δὲ κυνηγοὶ ἔχοντες ὡς τοτέμ τὴν ἄρκτον, πρὶν νὰ τὴν φονεύσουν ζητοῦν παρ’ αὐτῆς συγγνώμην καὶ ἀναφέρομεν ἓνα παράδειγμα ἐπιβιώσεως τοῦ τοτεμισμού ἐκ τῶν νεωτέρων χρόνων. Εἰς τὴν Βέρνην τῆς Ἑλβετίας, ἀπὸ ἀμνημονευτῶν χρόνων ὑπάρχει ἡ συνήθεια νὰ διατρέφωσιν ἄρκτους. Πρὸς ἐξήγησιν τῆς συνηθείας ταύτης διηγοῦνται τὴν ἱστορίαν μιᾶς ἄρκτου, φρονευθείσης κατὰ τὸν ἑννατον αἰῶνα ὑπὸ τινος κυνηγοῦ, τοῦ ὁποίου μάλιστα ἀναφέρεται καὶ τὸ ὄνομα. Ἡ ἱστορία ὁμοῦς αὕτη τῆς ἄρκτου, καθὼς καὶ πολλοὶ μῦθοι τῆς ἀρχαιότητος, ἐπενοήθη διὰ νὰ ἐξηγήσῃ συνάμα καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Βέρνης, τὸ ὁποῖον σημαίνει ἄρκτον, γερμανιστὶ Bär, καὶ τὸν πατροπαράδοτον σεβασμὸν τῶν κατοίκων αὐτῆς.

Πράγματι ὁμοῦς ὁ λόγος τοῦ συνδυασμοῦ τούτου εἶναι πολὺ ἀρχαιότερος, ἀποδειχθεὶς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας. Πολὺ πλησίον τῆς Βέρνης ἀνεκαλύφθη σύμπλεγμα ὀρειχάλκινον; χρονολογούμενον ἀπὸ τοῦ πρώτου ἢ δευτέρου μ. Χ. αἰῶνος, καὶ παριστάνον μίαν ἄρκτον πλησιάζουσαν Θεάν τινα καθήμενὴν ἵνα ὑποβάλλει τὰ σέβη της. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ βάρου, πληροφοροῦμεθα ὅτι τὸ σύμπλεγμα τοῦτο ἦτο ἀφιέρωμα, ἓνα εἶδος ex voto εὐσεβοῦς τινος εἰς τὴν Θεὰν Artio. Ἡ Artio εἶναι ὄνομα Κελτικὸν συγγενεῦον μὲ τὴν Ἑλληνικὴν λέξιν ἄρκτος. Κατὰ ταῦτα ἡ Artio, ἦτο μία θεὰ—ἄρκτος,

ἔχουσα ὡς σύμβολον τὴν ἄρκτον. Πρὸ τῆς ἐποχῆς λοιπὸν τῆς προσωποποιήσεως τῶν Θεῶν, ἡ Artio ἦτο μία θεὰ—ἄρκτος, μία ἱερὰ ἄρκτος, τῆς ὁποίας ἡ ἀνάμνησις διετηρήθη διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐν τῇ πόλει τῆς ἄρκτου ἦτοι τῆς Βέρνης, καὶ μόνον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας μία εὐτυχὴς ἀνακάλυψις ἐπέτρεψε νὰ ἀναγνωρίσωμεν μίαν ἐπιβίωσιν τοῦ προϊστορικοῦ τοτεμισμού.¹

* *

Μετὰ τὴν μακρὰν ταύτην, ἀλλ' ἀναγκαίαν παρέκβασιν, πρὸς κατανόησιν, τῶν ὧσων θέλομεν εἶπει κατωτέρω, ἐπανερχόμεθα εἰς τὸ θέμα μας.

Αἱ περὶ τροφῶν ἀπαγορεύσεις δὲν ἀναφέρονται πάντοτε ἐπὶ ὁλοκλήρου τοῦ ζώου, ἀλλ' ἐνίοτε εἰς ὠρισμένα μέρη τοῦ σώματος. Οὕτω π. χ. οἱ Ἰουδαῖοι κατὰ τὴν Γένεσιν,² δὲν ἐπετρέπετο νὰ φάγωσι τὸν τένοντα τοῦ μηροῦ, οἱ δὲ Αἰγύπτιοι οὐδενὸς ζώου τὴν κεφαλὴν. "...Ἐνεκεν τούτου οὐ μὴ φάγωσιν υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ νεῦρον, ὃ ἐνάρκησεν, ὃ ἔστιν ἀπὸ τοῦ πλάτους τοῦ μηροῦ, ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης.,"

Οἱ Ὁμάχαι τῆς Βορείου Ἀμερικῆς δὲν τρώγουν τὴν γλῶσσαν τοῦ βουβάλου, οἱ δὲ Χάγκα τὰς πλευρὰς αὐτοῦ. Ἐπίσης οἱ Oraons τῆς Βεγγάλης, δὲν τρώγουν τὴν κεφαλὴν τῆς χελώνης καὶ τὴν κοιλίαν τοῦ χοίρου.

Τὰ μερικὰ ταῦτα ταμπού, εἶναι λείψανα τῶν ἀπαγορεύσεων ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ἀρχικῶς ἦσαν ἀπόλυτοι καὶ ἀνεφέροντο ἐπὶ τοῦ ζώου ἢ τοῦ φυτοῦ ὁλοκλήρου.

Μερικὰ παραδείγματα θὰ ἐξηγήσωσι σαφέστερον τὸ πρᾶγμα.³

Φυλὴ τις τῆς μεσημβρινῆς Ἀραβίας εἶχε τὴν συνήθειαν νὰ θάπτῃ τὰς δορκάδας τὰς ὁποίας εὗρισκον κατὰ τύχην νεκρὰς καὶ νὰ φέρῃ πένθος ἐπὶ δύο ἔτη.

Κάτοικοί τινες τῆς Νοτίου Αὐστραλίας, παρεπονέθησάν ποτε πικρότατα

1) S. Reinach. Ours de Berne, ἐν τῷ Α'. τόμῳ cultes, Mythes et Religions, σελ. 55 καὶ ἐξῆς.

Παρὰ τὴν γέφυραν Νύντεκ ἐν Βέρνῃ ὑπάρχει καὶ σήμερον τάφος, ἡ λεγομένη «τάφος τῶν ἄρκτων», ἐν τῇ ὁποίᾳ διατρέφονται ἀρκεταὶ ἄρκτοι, προσερχόμενοι ἐξ ἑνὸς ζεύγους μεταφερθέντος ἐκεῖ πρὸ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος περίου αἰῶνος. Αἱ ἄρκτοι αὗται ἀπέβαλλον σχεδὸν τὰ ἄγρια ἔνστικτα αὐτῶν, καὶ πολλοὶ ἐπισκέπτονται αὐτάς.

Ἐπίσης ὁ θυρεὸς τῆς πόλεως Βέρνης καὶ τοῦ ὁμωνύμου καντονίου φέρει ἀπεικονισμένην τὴν ἄρκτον.

2) Γενέσεως XXXII, 32.

Οἱ σύγχρονοι Ἰσραηλῖται διετήρησαν τὸν θεσμόν τοῦτον ὑπὸ τὸν ὄρον Κασέρ, ὅστις σημαίνει ἐν εὐρείᾳ ἐννοίᾳ ὅχι μόνον τὰ παντὸς εἶδους τρόφιμα, ἀλλὰ καὶ τὰ μαγειρικὰ σκεύη, θρησκευτικῶς καθαρισθέντα, κατάλληλα πρὸς χρῆσιν τῶν πιστῶν. Εἰδικῶς δὲ τὸ κρέας τῶν ζώων, ἅτινα ἐσφάγησαν συμφώνως πρὸς τὰ θρησκευτικὰ αὐτῶν ἔθιμα, ὑπὸ εἰδικοῦ πρὸς τοῦτο ἐντεταλμένου ῥαββίνου. Μάλιστα ὑπάρχει παρ' ἡμῖν καὶ εἰδικὸς νόμος 2,456, τῆς 27ης Ἰουλίου 1920 (Ἄρθρον 21), κατὰ τὸ ὁποῖον ἐὰν κρέατα πωληθῶσι δολίως ὡς «κασέρ», τιμωροῦνται οἱ παραβάται συμφώνως μετὰ τὰς ποινικὰς καὶ ἀστικὰς διατάξεις, ἐὰν πρὸς τοῦτο ὑποβληθῇ μήνυσις ὑπὸ τοῦ ἀρχιραββίνου ἢ τοῦ προέδρου τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος.

3) Frazet, Le Totemisme, 1898, Γαλλικὴ μετάφρασις.

κατ' Εὐρωπαϊοῦ φονεύσαντος ἄγριον κύνα, ὥς νὰ ἐπρόκειτο περὶ φόνου τινὸς ἐξ αὐτῶν.

Εἰς τὰς φυλὰς ταύτας εἶναι αὐστηρότατα ἀπηγορευμένον νὰ τρώγῃσι τὸ κρέας ζώου ἢ πτηνοῦ ἀνήκοντος εἰς τὴν φυλὴν των, διότι, κατ' αὐτοὺς εἶναι ἀδελφός των. Ὅμοίως παρὰ τοῖς Osages, φυλῆς τινος τῶν Ἑρυθροδέρμων, οἱ ὅποιοι ἔχουσιν ὥς τοτέμ τὴν ἄρκτον καὶ τὸν κύνα, καὶ παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς τῆς Πενσυλβανίας, οἱ ὅποιοι διατείνονται ὅτι ὁ κροταλίας ὄφης εἶναι ὁ πάππος των.

Οἱ Δαμάρας τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς, ἀρνοῦνται νὰ φάγῃσι τὸ κρέας βοός, τοῦ ὁποίου τὸ δέρμα φέρει κηλίδας λευκὰς, μαύρας ἢ ἐρυθρωπάς, προβάτου ἄνευ κεράτων ἢ βοὸς ὑποζυγίου, ἀναλόγως τῆς φυλῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει. Τινὲς μάλιστα ἐξ αὐτῶν δὲν ἐγγίζουσιν οὔτε τὴν χύτραν ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐμαγυρεύθη τὸ κρέας τῶν ζώων τούτων. Ἐνίοτε δὲ φθάνουσι μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ ἀποφεύγῃσι καὶ τὸν ἐκ τῆς πυρᾶς ἀναιθρώσκοντα καπνόν, ἥτις χρησιμεύει πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

Φυλὴ τις τῶν Ἰνδιῶν, τῆς ὁποίας τοτέμ εἶναι τὸ φύλλον τῆς Ἰνδικῆς συκῆς, δὲν μεταχειρίζονται ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει τὰ φύλλα της, ἐνῶ παρ' ἄλλαις ἐπέχει θέσιν παροψίδος.

Οἱ Maïs-Rouge παρὰ τοῖς Ὀχόμοις, δὲν τρώγουν τὸν κόκκινον ἀραβόσιτον, διότι πιστεύουν ὅτι τὸ φυτὸν τοῦτο ἔχει τὴν ἰδιότητα νὰ προκαλῇ διάφορα ἐξανθήματα καὶ σπυριά περὶ τὸ στόμα.

Ὡστε, ὥς βλέπομεν, πάντοτε ὑπάρχει ἡ αὐτὴ πεποιθήσις, καθ' ἣν εἰς τὸ φάγῃσι τὸ τοτέμ αὐτῶν, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ σέβωνται καὶ εὐλαβῶνται ὥς κύριον ἢ ἀδελφόν, διατρέχουν τὸν κίνδυνον τῆς θείας ὀργῆς, ἥτις ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκδηλοῦται διὰ τινος ἀσθενείας.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξηγεῖται σαφέστατα ἡ πλάνη τῆς ἐρμηνείας ἐκείνης, καθ' ἣν αἱ ἀπὸ τῶν διαφορῶν τροφῶν ἀπαγορεύσεις ὀφείλονται ἀρχικῶς εἰς τὴν γνῶσιν τῶν νοσημάτων, τῶν προκαλουμένων ὑπὸ τινων βλαβερῶν τροφῶν. Βλέπομεν δὲ ὅτι ἡ καταγωγὴ τῶν ἀπαγορεύσεων τούτων, δὲν εἶναι ἄλλο τι, παρὰ ἀπλὴ δεισιδαιμονία, καθ' ἣν αὗται ἐφηρομύζοντο τόσῳ ἐπὶ τροφῶν ὑγιεινοτάτων, ὅσῳ καὶ ἐπὶ ἄλλων τὰς ὁποίας ἀργότερον ἡ Ὑγιεινὴ εὗρεν ἐπιβλαβεῖς διὰ τὸν ἄνθρωπον.

Φυλὴ τις τῶν Ἑρυθροδέρμων τῆς Ὀχάμας, ἀκραδάντως πιστεύει ὅτι ὅστις ἐγγίσῃ, ὅ,τι δῆποτε μέρος ἄρρενος ἐλάφου ἢ δορκάδος, ἢ φάγῃ τὸ κρέας των, θὰ τιμωρηθῇ δι' ἐξανθήσεων λευκῶν κηλίδων ἢ ἄλλων ἐξανθημάτων εἰς διάφορα μέρη τοῦ σώματός του. Ἄλλαι φυλαὶ πιστεύουν, ὅτι ὁ τρώγων τὸ τοτέμ αὐτοῦ, προσβάλλεται ὑπὸ λέπρας ἢ παραφροσύνης.

Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Συρίας, τῶν ὁποίων αἱ θρησκευτικαὶ πεποιθήσεις ἦσαν πλήρεις τοτεμισμού, ἐπίστευον, ὥς ἀναφέρουσιν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ὅτι “ἂν μαινίδα τις ἢ ἀφύας φάγῃ τὰ ἀντικνήμια διεσθίειν ἔλκεσι τὸ σῶμα πιμπλάναι, συντήκειν τὸ ἥπαρ.”¹

1) Πλουτάρχου, Περὶ Δεισιδαιμονίας.

Ὁ τρώγων ἰχθύν, βεβηλοῖ τὰ θεῖα, διότι τρώγει καὶ περισσότερον ἀπὸ ἱερὸν. Τρώγει αὐτὴν ταύτην τὴν Θεὰν Δερκετώ, διότι ἡ Ἀταργατὶς, ἡ Δερκετὼ τῶν Συρίων ἢ τῶν Φιλισταίων ἦτο κατὰ μὲν τὸ ἄνω ἡμῖς γυνή, κατὰ δὲ τὸ ἄλλο ἰχθύς.

Περὶ αὐτῆς Διόδωρος ὁ Σικελιώτης¹ διηγεῖται τὰ ἑξῆς: Ὁργισθεῖσα ἡ Ἀφροδίτη κατὰ τῆς Δερκετοῦς, ἐνέπνευσεν εἰς αὐτὴν ἔρωτα πρὸς τινὰ νεανίαν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀπέκτησε θυγατέρα τὴν περίφημον Σεμίραμιν. Αἰσχυνομένη ὅμως διὰ τὸ πάθημά της, τὸν μὲν νέον ἐξηφάνισε, τὸ δὲ βρέφος ἐξέθηκεν εἰς τὴν ἔρημον, καὶ αὐτὴ ἀπεσύρθη εἰς τινὰ περὶ τὴν Ἀσκάλωνα λίμνην, ὅπου μετεμορφώθη εἰς ἀνθρωπόμορφον ἰχθύν. «Διὸ καὶ τοὺς Σύρους μέχρι τοῦ νῦν ἀπέχεσθαι τούτου τοῦ ζώου καὶ τιμᾶν τοὺς ἰχθύς ὡς Θεούς».

Τὰ αὐτὰ περίπου ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Λουκιανός,² ὁ δὲ Πλούταρχος προσθέτει :

Ὅταν φάγονται ἰχθύν ἐκεῖσε διὰ τινὰ
αὐτῶν ἀκραςίαν, τοὺς πόδας καὶ γαστέρα
οἰδοῦσιν.

Τὸ οἶδημα τοῦτο ἦτο ἐκδίκησις τῆς Ἀταργατίδος—Δερκετοῦς. Τόσον δ' ἐσέβοντο οἱ Σύροι τὴν Θεάν, ὥστε καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὁπότε ἡ Συρία ἐγένετο Ἑλληνικὴ ἐπαρχία, δὲν ἔτρωγον οὔτε σμαρίδας οὔτε σαρδέλλας, φοβούμενοι τὰ οἰδήματα τῶν κνημῶν τὰ ὅποια ἀπέβησαν παροιμιώδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.³

Ὁ Μνασέας παρ' Ἀθηναίῳ δίδει ἄλλην ἐξήγησιν. Ὅτι δηλαδὴ οἱ Σύροι ἀπεῖχον τῆς ἰχθυοφαγίας διότι ἡ Γάτις ἢ Ἀτεργατὶς πρὶν ἢ θεοποιηθῇ ἦτο βασίλισσα τῶν Σύρων. Τόσον δ' ἠγάπα τοὺς ἰχθύς, ὥστε ἀπηγόρευεν

1) Διοδώρου Σικελιώτου, Βιβλ. Β, κεφ. 4. «Κατὰ τὴν Συρίαν τοίνυν, ἐστὶ πόλις Ἀσκάλων, καὶ ταύτης οὐκ ἄπωθεν λίμνη μεγάλη καὶ βαθεῖα, πλήρης ἰχθύων. Παρὰ δὲ ταύτην ὑπάρχει καὶ τέμενος Θεᾶς ἐπιφανοῦς, ἣν ὀνομάζουσι Σύροι Δερκετοῦν· αὕτη δὲ τὸ μὲν πρόσωπον ἔχει γυναικός, τὸ δ' ἄλλο σῶμα πᾶν ἰχθύος. Μυθολογοῦσιν οἱ λογιώτατοι τῶν ἐγχωρίων, τὴν Ἀφροδίτην προσκόψασαν τῇ προειρημένῃ Θεᾷ, δεινὸν ἐμβαλεῖν ἔρωτα νεανίσκου τινὸς τῶν θυόντων οὐκ ἀειδοῦς· τὴν δὲ Δερκετοῦν μιγεῖσαν τῷ Σύρῳ, γεννῆσαι μὲν θυγατέρα, καταισχυνηθεῖσαν δὲ ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις, τὸν μὲν νεανίσκον ἀφανίσαι, τὸ δὲ παιδίον εἰς τινὰς ἐρήμους καὶ πετρώδεις τόπους ἐκθεῖναι· ἑαυτὴν δὲ διὰ τὴν αἰσχύνην καὶ λύπην ῥίψασαν εἰς τὴν λίμνην, μετασχηματισθῆναι τὸν τοῦ σώματος τύπον εἰς ἰχθύν. Διὸ καὶ τοὺς Σύρους μέχρι τοῦ νῦν ἀπέχεσθαι τούτου τοῦ ζώου καὶ τιμᾶν τοὺς ἰχθύς ὡς Θεούς».

2) Λουκιανοῦ, Περὶ Συρίας Θεοῦ, κεφ. 14. «Δερκετοῦς δὲ εἶδος ἐν Φοινίκῃ ἐθνισάμην, θέημα ξένον· ἡμισεὶ μὲν γυνή, τὸ δὲ ὁκόσον ἐκ μηρῶν εἰς ἄκρους πόδας, ἰχθύος οὐρὴ ἀποτείνεται· ἡ δὲ ἐν τῇ ἰρῇ πόλις πᾶσα γυνή ἐστὶ... Ἰχθύας ἱερὸν νομίζουσι, καὶ οὐκοτε ἰχθύων ψαύουσιν, καὶ ὄρνιθας τοὺς μὲν ἄλλους σιτέονται, περιστερὴν δὲ μούνην οὐ σιτέονται, ἀλλὰ σφίσι ἥδε ἰρή...» Πρβλ. καὶ Ἀρτεμιδώρου: Ὀνειροκριτικά, Α, 9. «Ἰχθύας πάντες ἐσθίουσι πλὴν Σύρων τινῶν τῶν τὴν Ἀστάρτην σεβομένων.»

3) Μαρτυαλίου, Βιβλ. IV, Ἐπίγραμμα 43.

Juro per Syrios tibi timoris.

εἰς τοὺς ὑπηκόους της “ἰχθὺν μὴ ἐσθίειν, ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν ἀναφέρειν διὰ τὸ ἀρέσαι αὐτῇ τὸ βροῶμα.”

Ἡ συνήθεια αὕτη παρέμεινε καὶ μετὰ τὴν θεοποίησιν τῆς Ἀταργάτιδος.

Ἀνάλογος δεισιδαιμονία, εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Αἰλιανοῦ ἀναφερομένη, καθ’ ἣν οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Σερίφου, ὅσάκις συνελάμβανον εἰς τὰ δίκτυά των ἄστακόν, ἐπανερχοῦντο εἰς τὴν θάλασσαν, ὅταν δὲ εὗρισκον αὐτὸν νεκρόν, τὸν ἔθαπτον κλαίοντες καὶ θρηνοῦντες, ὥς νὰ ἐπρόκειτο περὶ τινος συγγενοῦς των.

Ἐπίσης οἱ Αἰγύπτιοι ἐπίστευον ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ χοιρείου κρέατος ἐπιφέρει διάφορα ἐξανθήματα καὶ φλυκταῖνας ἐπὶ τοῦ σώματος. Τὸν ἴδιον φόβον ἔχουσι καὶ σύγχρονοί τινες λαοὶ τῆς Γουϊάννης τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς διὰ τὸ κρέας τοῦ capial (εἶδος χοίρου).

Σημειωτέον δὲ γενικῶς ὅτι παρ’ ἅπασιν τοῖς τοτεμικοῖς λαοῖς, τὸ τοτέμ αὐτῶν πληγωνόμενον, φονευόμενον, τρωγόμενον καὶ ἐν γένει κακοποιούμενον, ἐκδικεῖται διὰ τοῦ σκληροτέρου τρόπου. Ἐὰν λ. χ. παρὰ τοῖς Σαμίοις φάγη τις χελώνην, πίπτει βαρέως ἀσθενῆς καὶ ἀκούει τὴν φωνὴν τοῦ θύματός του: “Μὲ ἔφαγε; Τὸν φονεύω.” Ἐὰν φάγη ἀκανθόχοιρον, οὗτος θὰ ἀναπτυχθῇ εἰς τὸ σῶμά του καὶ θὰ τὸν κάμη νὰ ἀποθάνῃ. Ἐὰν φάγη μίαν κτένα, τὸ γνωστὸν μαλάκιον, αὕτη θὰ ἀναφανῇ ἐπὶ τῆς ῥινός του καὶ οὕτω καθ’ ἐξῆς.

Εἰς ἀρχαιοτάτας ἐποχὰς τοῦ καθαροῦ τοτεμισμού, ἐκάστη πατριὰ θὰ εἶχε τοῦλάχιστον ἓνα τοτέμ, τὸ ὁποῖον, ὅπως εἴπομεν, ἐπ’ οὐδενὶ λόγῳ ἔπρεπε νὰ φονευθῇ ἢ κακοποιηθῇ, ὅπως καὶ τὰ ἄτομα τῆς ἰδίας πατριᾶς. Αἱ συνέπειαι ὅμως τοῦ θεσμοῦ τούτου ἔσχον σπουδαιότατα ἀποτελέσματα τὰ ὁποῖα αἰσθανόμεθα καὶ σήμερον ἀκόμη.

Ἄς ὑποθέσωμεν, λέγει ὁ S. Reinach,¹ φυλὴν τινα ἀποτελουμένην ἐκ δύο πατριῶν, τῶν ὁποίων ἡ μὲν μία ἔχει ὥς τοτέμ τὸν κάπρον, ἡ δὲ ἄλλη ἓνα ἄγριον δημητριακὸν καρπὸν. Ἐκάστη τῶν πατριῶν τούτων χωριστὰ διατηρεῖ παρὰ τὴν κατοικίαν των τοῦλάχιστον ἓνα ζεῦγος κάπρων, τὸ ὁποῖον αὐξάνει καὶ πληθύνεται ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ ἐπίβλεψιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ μικράν τινα φυτείαν σίτου π. χ. τὴν ὁποίαν θὰ διαιωνίζῃ ἢ καλλιέργεια. Ἐν περιπτώσει καθ’ ἣν ἀναγκασθῶσιν ὑπὸ τῆς πείνης, τὰ μέλη τῶν πατριῶν τούτων δὲν θὰ φάγωσι τὰ τοτέμ αὐτῶν, τὰ ὁποῖα διαφυλάττει ἓνα θρησκευτικὸν ταμπού. Εἰς ἐξαιρετικὰς ὅμως περιπτώσεις θὰ φάγωσι ἢ θὰ καταστρέψωσι τὸ τοτέμ τῆς γείτονος πατριᾶς. Μετὰ τινος γενεᾶς οἱ ἱεροὶ κάπροι θὰ ἀποβῶσι κατοικίδια ζῶα, τοῦτέστι χοῖροι κοινοί, ὁ δὲ ἄγριος σῖτος εἰς φυτὸν καλλιεργείας.

Ὡς βλέπομεν τὰ κατοικίδια ζῶα καὶ ἡ βελτίωσις τῆς καλλιεργείας φυτῶν τινων ἀγρίων, ἔχουσι τὴν ἀρχὴν των ἀπὸ τὰ διάφορα ταῦτα τοτέμ. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶναι εὐφρεστάτη καὶ ἐλκυστικὴ καὶ μὴ στερουμένη βάσεως.

1) S. Reinach, loc. cit. σελ. 25 καὶ ἐξῆς.

Ἀλλὰ πῶς καὶ διατὶ τὰ πράγματα ἔλαβον τοιοῦτον τέλος; Ἴδου πῶς δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν αὐτῶν.

Πρῶτον. Τὸ τοτέμ εἶναι ἱερόν. Ὅθεν τὸ νὰ ζῇ τις πλησίον του εἶναι πρᾶγμα σωτήριον. Ἀλλ' εἰς ἔξαιρετικὰς περιπτώσεις ὅταν λ.χ. ἔνεκα ἐπιδημίας ἢ ἔνεκα φυσικῆς τινος συμφορᾶς ἐκινδύνευεν ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀποθάνῃ, κατ' ἀνάγκην ἔκαμε χρῆσιν τῆς προχειροτέρας τροφῆς, ἡ ὁποία ἦτο τὸ τοτέμ αὐτοῦ. Τοῦτο ἀποτελεῖ ἄλλην ἐπὶ πλέον ἀπόδειξιν ὅτι αἱ διαφοροὶ διατάξεις περὶ ἀποχῆς ἀπὸ τινων τροφῶν, ἦτο καθαρὰ δεισιδαιμονία. Πράγματι δὲ ἰδοὺ ὅτι συνεπείᾳ τῆς κατευθύνσεως τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων τρώγουν ἐκεῖνο ἀκριβῶς, τὸ ὁποῖον ὤφειλον οὐδὲ νὰ ἐγγίσουν ἀρχικῶς ἐπὶ ποινῇ βαρυτάτων ἀσθενειῶν, συμφορῶν καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου.

Δεύτερον. Ἡ χρῆσις τοῦ τοτέμ εἰς σπανίας καὶ ὅλως ἔξαιρετικὰς περιπτώσεις, πολλαπλασιάζεται βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον. Ὅταν λ. χ. ἡπειλεῖτο ὑπὸ φυσικῆς τινος συμφορᾶς, διὰ νὰ καθαγιασθῇ ἐθυσίαζε τὸ τοτέμ αὐτοῦ καὶ ἐν θρησκευτικῇ τελετῇ ἔτρωγε τὸ κρέας του. Αἱ θρησκευτικαὶ αὗται ἐστιάσεις ἐπαναλαμβάνόμεναι κατέληξαν εἰς εὐωχίας. Ἡ ἀνάγκη κατ' ἀρχάς, ἡ λαιμαργία ἀκολουθῶς συνταυτίζονται καὶ συνεννοῦνται, διὰ δὲ τῆς προόδου τοῦ ὀρθολογισμοῦ λησμονεῖται τέλος ἡ ἱερότης τῶν ζώων καὶ φυτῶν, τῶν ἄλλοτε τοτέμ καὶ ταμπού, ἐν τῷ προσώπῳ δὲ αὐτῶν δὲν διαβλέπεται παρὰ μόνον τὸ χρήσιμον καὶ τὸ ὠφέλιμον.

Ἡ θεία μετάληψις, τοιαύτην οἶαν ἐξετέλει καὶ ἡννόει ὁλος ὁ μεσαιωνικὸς κόσμος, δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ἦτο μία ἐπιβίωσις τῆς ἀρχαιοτάτης ταύτης δεισιδαιμονίας, συνισταμένης εἰς τὴν τόνωσιν καὶ καθαγιάσιν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς μεταλήψεως τοῦ θεοῦ ὄντος. Ἐὰν δὲ ὁ Χριστιανισμὸς διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας (θεοφαγία) κατέκτησε τόσον ταχέως τὴν Εὐρώπην, τοῦτο προῆλθε διότι ἡ ἰδέα τῆς μεταλήψεως τοῦ Θεοῦ δὲν ἦτο νέον τι, ἀλλ' ἀπλῶς εἶχε παρουσιαθῇ ὑπὸ νέαν μορφήν πλέον ἐξευγενισμένην, ἀντιπροσωπεύουσαν ἐν τῶν βαθυτέρων θρησκευτικῶν ἐνστίκτων τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλως τε ἡ μετάληψις τοῦ θεοῦ, ὅπως λέγουν οἱ Θεολόγοι, γίνεται ὑπὸ μορφήν ὁμοιώματος ἢ ὑπὸ διάφορα ἄλλα προσχήματα.

Sub diversis specibus,

Signis tantum, et non rebus

Latent res crimina.

Ἐκ παραλλήλου ὁ θεσμὸς τοῦ τοτέμ, ἔσχεν ἐκ παραλλήλου δύο ἀντίθετα ἀποτελέσματα. Τὰς ἀλληλοδιαδόχους ἀπαγορεύσεις καὶ ὑπαγορεύσεις, ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος.

Λαοὶ τινες παρέμειναν ἐν τῷ πρώτῳ σταδίῳ καὶ ἐντεῦθεν κατανοεῖ τις τὴν ἀποστροφὴν τὴν ὁποίαν διετήρησαν διὰ ζῳά τινα. Πολὺ πιθανὸν εἰς τινὰς περιπτώσεις καὶ εἰς διάφορα κλίματα αἱ ἀπαγορεύσεις αὗται νὰ εἶχον προφυλακτικὸν χαρακτῆρα, ὅπως π. χ. ἡ ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ ἐπιβληθεῖσα εἰς τοὺς Μουσουλμάνους ἀποχὴ ἀπὸ τοῦ χοίρου, οἴνου καὶ ἄλλων, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι δευτερεῦον ζήτημα.

Κατὰ τὸν δέκατον ὄγδον αἰῶνα, διέδωκαν οἱ φιλόσοφοι τὴν πεπλανημέ-

νην ιδέαν, ὅτι δηλαδή ἂν τινες θρησκευτικοὶ νομοθέται, ὅπως λ. χ. ὁ Μωϋσῆς, ὁ Μωάμεθ καὶ ἄλλοι, ἀπηγόρευσαν ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν τροφήν, τοῦτο προήρχετο ἐκ λόγων ὑγιεινῶν. Αὐτὸς ὁ μέγας Renan, ἐπίστευεν ἀκόμη ὅτι ὁ φόβος τῆς τριχινιάσεως καὶ τῆς λέπρας ἔκαμε τοὺς Ἰουδαίους νὰ ἀπέχωσι τοῦ χοιρείου κρέατος!

Ἀλλὰ πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ ἐξηγήσις αὕτη εἶναι ἐσφαλμένη, ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι κατ' ὅλην τὴν Παλαιὰν Διαθήκην δὲν θὰ συναντήσωμεν οὔτε ἐν παράδειγμα ἐπιδημίας ἢ ἀσθενείας ἀποδοθείσης εἰς τὴν χρῆσιν κρέατος τῶν λεγομένων ἀκαθάρτων ζώων.

Ἡ ιδέα τῆς ὑγιεινῆς ἐγεννήθη πολὺ ἀργά, μάλιστα δὲ παρὰ τῷ ἀρχαίῳ Ἑλληνικῷ κόσμῳ. Διὰ τοὺς βιβλικοὺς συγγραφεῖς, ὅπως καὶ διὰ τοὺς συγχρόνους ἀγρίους λαοὺς, ἡ ἀσθένεια εἶναι ὑπερφυσική, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ὀργῆς τῶν πνευμάτων Θεῶν. Οἱ δὲ εὐσεβεῖς Ἰουδαῖοι, ἂν δὲν τρώγουν τὸ κρέας τοῦ χοίρου, ἢ ὅπως οἱ Μουσουλμάνοι, τοῦτο πράττουσιν ὅχι δι' ἄλλον λόγον, ἀλλὰ διότι οἱ ἀπομεμακρυσμένοι αὐτῶν πρόγονοι, 5—6 χιλιετηρίδας πρὸ ἡμῶν, εἶχον ὡς τοτέμ τὸν κάπρον.

Τοιαύτη εἶναι ἡ γνώμη τοῦ διασέμου Ἀγγλοῦ ἀνατολιστοῦ Robertson Smith, γνώμη ἐκλαϊκευθεῖσα ὑπὸ τοῦ S. Reinach, ὅστις κατηγορηματικῶς ἀποφαίνεται ὅτι: ἡ παραδοχὴ τῆς ἀπὸ διαφόρων τροφῶν ἀπαγορεύσεως ἔνεκα λόγων ὑγιεινῶν, δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔνδειξις ἀγνοίας. "L'explication hygiénique d'une prohibition alimentaire doit être considerée aujourd'hui comme une marque d'ignorance".¹

Ἐχομεν τὴν κακὴν συνήθειαν νὰ κρίνωμεν τοὺς ἀρχαίους λαοὺς σύμφωνα μὲ τὰς ιδέας μας καὶ τὰς προλήψεις μας. Τοιοῦτοτρόπως ὑπὸ τὴν προφασιν ὅτι ταμπού τινα, τὰ ὅποια ἔνεκα δεισιδαιμονίας διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν καὶ εὐρίσκονται σύμφωνα μὲ τὴν ὑγιεινὴν, συμπεραίνομεν ἔσπενσμένως ὅτι τοῦτο ὑπηγορεύθη ἔνεκα ὑγιεινῶν προφυλακτικῶν μέτρων!

Ἀλλὰ γνωρίζομεν σήμερον, ὅτι ἡ ἑβδομαδιαία λ. χ. ἀνάπαυσις, ἣτις ἀπέβη μία ἀνάγκη ὡς ἐκ τῆς διαρκοῦς καὶ ἐντόνου ἐργασίας τῆς ἐποχῆς μας, δὲν ἦτο ἀρχικῶς παρὰ ἱερὰ τις ἀπαγόρευσις τοῦ ἐργάζεσθαι ἡμέραν τινα ἀποφράδα. Ἐὰν οἱ Ἑβραῖοι τῶν προϊστορικῶν χρόνων δὲν εἰργάζοντο τὸ Σάββατον, τοῦτο προήρχετο διότι ἡ ἡμέρα τοῦ Σαββάτου ἐθεωρεῖτο ἀποφράς ἡμέρα, ἀκατάλληλος πρὸς ἐργασίαν ὠφέλιμον καὶ παραγωγικὴν. Ὁ Μωϋσῆς δὲν ἔκαμε τίποτε ἄλλο. Ἐκωδικοποίησεν ἀπλῶς ἓνα παλαιὸν ταμπού.

Ὅλοι οἱ λαοὶ εἶχον καὶ ἔχουν τὰς ἀποφράδας ἡμέρας των. Δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας π. χ. ἡ Τρίτη ἡμέρα τῆς ἑβδομάδος ἐθεωρεῖτο καὶ θεωρεῖται ὡς κατ' ἐξοχὴν ἀποφράς ἡμέρα. Ἀλλ' ἡ ἡμέρα αὕτη θεωρεῖται ὡς ἀποφράς, ὅχι διότι κατ' αὐτὴν ἔπεσεν ἡ Κωνσταντινούπολις, ὅπως γενικῶς πιστεύεται, ἀλλὰ διότι ὅπως ἀπέδειξεν ὁ αἰόιδιμος καθηγητὴς Πολίτης,² ἡ πρόληψις αὐ-

1) S. Reinach, Loc. cit. σελ. 27-28.

2) Ν. Γ. Πολίτου, Λαογραφικὰ Σύμμικτα, Τόμ. Α, σελ. 42.

Κατὰ τινα λαϊκὴν παράδοσιν, ἡ Τρίτη θεωρεῖται ἀποφράς διότι κατ' αὐτὴν πιστεύεται ὅτι ὁ Κάϊν ἐφόνευσεν τὸν ἀδελφόν του Ἀβελ.

τη ὑπῆρχε καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καθ' ὅσον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐπεκράτη ὁ ὀλέθριος πλανήτης τοῦ Ἄρεως, θεοῦ τοῦ πολέμου, σύμφωνα μὲ τὰς ἀστρολογικὰς δοξασίας τῆς ἐποχῆς. Ἐβασίζετο δὲ ἡ ἀρχὴ αὕτη τοῦ ἀστρολογικοῦ συστήματος ἐπὶ τῆς πίστεως, καθ' ἣν ἐκάστη ἡμέρα ἦτο ἀφιερωμένη εἰς ἓνα πλανήτην, τοῦ ὁποίου πάλιν ἐκυριάρχει μία θεότης ἐπηρεάζουσα γενικῶς ὅλας τὰς ἐνεργείας τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ σήμερον ἀκόμη, τὸν αἰῶνα τῶν φώτων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ὑπάρχουν πολλοὶ καὶ μάλιστα ἐκ τῶν ἀνεπτυγμένων, οἱ ὅποιοι δὲν ταξειδεύουν τὴν 13 τοῦ μηνὸς ἢ ἡμέραν Τρίτην, καὶ δὲν κοιμοῦνται αἴφνης εἰς ξενοδοχεῖον, τοῦ ὁποίου κατὰ σύμπτωσιν τὸ δωμάτιον φέρει τὸν ἀριθμὸν 13 καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, διότι ὁ ἀριθμὸς 13 καὶ ἡ Τρίτη θεωροῦνται ὡς ἀποφράδες ἡμέραι.

Τὰς ἀρχαιοτάτας ταύτας συνηθείας δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν συγκρίνοντες αὐτὰς μὲ τὰς συγχρόνους, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ τὰς ἀναζητήσωμεν εἰς τὰς ἐπιβιώσεις τῆς δεισιδαιμονίας καὶ ὅχι εἰς τὴν Ἐπιστήμην.

Ὅμοίως ἡ ἀπαγόρευσις ποτῶν τινῶν τοῦ οἴνου λ. χ. δὲν ἔχει ἄλλην καταγωγὴν, ὅπως καὶ πᾶσα ἄλλη συνήθεια ἐπιβληθεῖσα παρὰ τὸν διαφορῶν θρησκευτῶν.

Ἐπίσης ἐν τῇ κωδικοποιίᾳ, οὕτως εἰπεῖν, ἐνὸς παλαιοῦ ταμπού, πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν συνήθειαν τῆς νηστείας τῆς Παρασκευῆς, ἣτις οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ ἡ συνήθεια τοῦ τρώγειν ἰχθῦς τὴν ἡμέραν ταύτην, συνήθεια ἕξ ἴσου ἀπαντῶσα καὶ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις. Ὁ ἰχθὺς εἶναι ἀρχαῖον Συριακὸν τοτέμ, προωρισμένον, ὅπως καὶ ἄλλα τοτέμ νὰ τρώγεται τελετουργικῶς καὶ εἰς ὠρισμένας ἐποχάς. Μεταξὺ τῶν Συρίων φυλῶν ὑπῆρχόν τινες αἱ ὁποῖαι δὲν ἔτρωγον ὠρισμένα εἶδη ἰχθύων, ὅπως οἱ Ἑβραῖοι, ἄλλαι διετήρουν τοὺς ἱεροὺς ἰχθῦς εἰς δεξαμενάς, καὶ ἔτρωγον αὐτοὺς ὁσάκις ἤθελον νὰ καθαγιασθῶσιν. Τὴν συνήθειαν ταύτην ἠσπάσθησαν καὶ οἱ χριστιανοὶ τῶν πρώτων χρόνων, οἱ ὅποιοι μάλιστα ἔφθασαν μέχρι τοῦ σημείου νὰ ταυτίσωσι τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν πρὸς μέγαν ἰχθύν,¹ ἑαυτοὺς δὲ νὰ ἀποκαλῶσι μικροὺς ἰχθῦς. Ἀλλὰ τὸ τρώγειν τὸν ἱερὸν ἰχθύν, ἦτο πολὺ προγενέστερον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐν τούτοις ἡ συνήθεια αὕτη ἐπεκράτησεν ὑπὸ διαφορῶν μορφῶν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, οἱ ὅποιοι τὴν διατηροῦσι χωρὶς νὰ γνωρίζωσι τὸ διατί, καὶ παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς οἱ ὅποιοι διὰ νὰ ἐξηγήσουν αὐτὴν καταφεύγουν εἰς πλῆθος ἀντιφατικῶν ἐρμηνειῶν, ἵνα τὰς ὁποίας ἀνωφελες εἶναι νὰ ἐξετάσωμεν.

Ἐξ ἄλλου ὑπάρχουσιν ἀρκετὰ λείψανα τοῦ ἀρχικοῦ τοτεμισμού, μάλιστα δὲ εἰς λαοὺς πολιτισμένους. Εἰς τὰς οἰκίας μας καὶ τὰς ἐξοχὰς ὑπάρχουσι

1) Τοῦτο δὲν ἔχει σχέσιν μὲ τὴν περίφημον ἀκροστιχίδα τῆς λέξεως ἰχθύς, τῆς ὁποίας τὰ ἀρχικὰ γράμματα σχηματίζουν τὴν φράσιν: Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱός. Τὸ προσφιλὲς τοῦτο σύμβολον τῶν πρώτων χρόνων τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐπενοήθη πολὺ ἀργὰ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, πρὸς ἐξήγησιν καὶ δικαιολογίαν τῆς λατρείας τοῦ ἰχθύος.

πλεῖστα ὅσα ζῶα ταμπού, τὰ ὅποια οὔτε τρώγομεν οὔτε κακοποιοῦμεν, ὅπως λ. χ. ὁ κύων ἢ γαλῆ, ὁ πελαργός, ἡ κορώνη, ἡ χελιδὼν καὶ ἄλλα μικρὰ πτηνά. Ὑπάρχει ἓνα εἶδος ὄφεως ὁ τυφλίτης καλούμενος (κοινῶς λαφιάτης), ὁ ὁποῖος εἰς πολλὰ μέρη θεωρεῖται ὡς οἰκιακὸς σύντροφος, ὡς ἡ εὐτυχία τοῦ οἴκου. Ἀλοίμονον εἰς ἐκεῖνον ὅστις τολμήσῃ νὰ τὸν φονεύσῃ. Τὸν περιμένει ἡ καταστροφή, ὅπως ἐπίστευον καὶ οἱ ἀρχαῖοι πρόγονοί μας. Ἡ διεθνὴς ἐθνογραφία, βρίθει τοιούτων παραδειγμάτων.

Ἄλλ' ὁ χρόνος ἔκαμε μίαν ἐκλογὴν μεταξὺ τῶν διαφόρων ταμπού. Αἱ θεολογικαὶ θρησκεῖαι, αἱ διαδεχθεῖσαι τὸν ἀρχαῖον ψυχισμὸν τῶν μακρινῶν προγόνων μας, καὶ τὰς πρωτογενεῖς θρησκείας τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἀνθρωπότητος, ἐκαθάρισαν καὶ ἐσυστηματοποίησαν αὐτά. Σιγά, σιγά, ὁ πολιτισμὸς ἔκαμε νὰ χαθῶσι τὰ ταμπού, τὰ ὅποια δὲν εἶχον κανένα σκοπὸν, ἐνῶ ἀπ' ἐναντίας ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἡ πείρα ἀπέδειξε τὴν κοινωνικὴν χρησιμότητα, παραμένουσιν εἴτε ὑπὸ τύπον ἠθικῶν παραγγελμάτων, ἢ πολιτικῶν νόμων, εἴτε ὑπὸ τύπον ἐθίμων ἢ ὑγιεινῆς.
